

moet zich er voor lenen (geen zaadbank, goed vind- en herkenbaar), re-invasie moet goed te voorkomen zijn, ook bij lage dichtheden moet de plant goed te detecteren zijn en de beheersplannen dienen gericht te zijn op oorspronkelijke dominanties (en andere invasieve soorten dus te voorkomen).

Het laatste hoofdstuk (*Genetically modified plants and final conclusions*) gaat allereerst in op de invasie risico's van genetisch gemanipuleerde gewassen. Vervolgens eindigt dit hoofdstuk met enkele algemene beschouwingen en blijvende vragen; bijv. de relatie tussen invasieve planten en bodemmicroorganismen, en wat de beste voorspellende factoren van invasie risico's zijn.

Al met al een zeer informatief boek dat een goed en lezenswaardig overzicht geeft van de stand van zaken m.b.t. invasieve plantensoorten, zowel voor de meer theoretisch geïnteresseerden als de meer praktisch gerichte betrokkenen. Wat ik niet heb kunnen vinden is een beschrijving, laat staan een verklaring, voor een patroon als dat van de Brede Waterpest (*Elodea canadensis*): van introductie naar invasie naar pest naar rode lijst.

Marco Roos

Boekbespreking 2

R. Roos, S. Woudenberg, G. Dorren, E. Brunner & R. den Hollander (red.), *Opgewarmd Nederland*, Stichting NatuurMedia, Uitgeverij Jan van Arkel en Stichting Natuur & Milieu, 2004, 224 pag. + DVD + website, boek met ruim 150 kleurenfoto's + 53 figuren en grafieken, € 34,95, ISBN 90-808158-2-9. — De multimedia-uitgave *Opgewarmd Nederland* geeft een actueel overzicht van de gevolgen van de klimaatsverandering voor mens, dier en plant en laat op prachtige wijze zien hoeveel er in het korte tijdsbestek van de afgelopen twee decennia (!) in en rond Nederland is veranderd. Het boek bevat uiteenlopende bijdragen van 35 auteurs uit zo'n 25 verschillende vakgebieden. De bijdragen variëren van 'Klimaat op drift' tot 'Korstmossen: de tropen zijn er al'. De DVD bevat 7 korte documentaires met onderwerpen variërend van 'Wilde planten' tot 'Strand'. Het knappe van het boek en de DVD is de goede didactische presentatie van de inhoud. De teksten zijn goed toegankelijk en voor een groot publiek (Mavo/Havo-niveau en hoger) geschreven. De documentaires op de DVD zijn wellicht zelfs voor een nog groter publiek geschikt (Jeugdjournaal-niveau). Het boek laat op overtuigende wijze zien, dat het klimaat verandert en dat dit de onderliggende oorzaak is van de recente grote en snelle veranderingen in de ecosystemen en de flora en fauna. Door de bundeling van bijdragen uit veel verschillende vakgebieden (ecologie, floristiek, klimatologie, landbouw, bosbouw, enz.) en de zorgvuldige evaluatie van de verschillende – veelal aan de mens gerelateerde – oorzaken van de veranderingen bij de ecosystemen en de flora en fauna laat het boek de klimaatsverandering en de grote gevolgen daarvan met grote overtuigingskracht zien.

Er zijn een paar minpunten. Het grootste bezwaar is misschien wel, dat een aantal DVD-documentaires wat oppervlakkig zijn en eindigen waar ze interessant worden, dat geldt bijvoorbeeld voor 'Strand', waar echt meer van gemaakt had kunnen worden, en het mossendeel van 'Korstmossen en mossen: snelle reacties'. Een enkele opmerking als "noordelijk soorten als fijnspar en douglasspar zullen geleidelijk uit het Nederlandse bos verdwijnen" is wat tendentieus; evenzo is het exotische, zich snel in Nederland verspreidende Zuidelijk kantmos (*Lophocolea semiteres*, een exoot) een ongelukkig gekozen voorbeeld van een soort die pas na 1985 op een waddeneiland werd waargenomen. Als kryptogamist vind ik het ook vreemd, dat met uitzondering van veranderingen bij de korstmossen, het Schimmelig slechts stiefmoederlijk aan bod komt.

De inhoud van de website (<http://www.opgewarmdnederland.nl>) is momenteel nog wat mager en omvat vooral informatie over het boek en de DVD, verwijzingen naar ondermeer de onderzoeksinstellingen en organisaties die betrokken zijn (gewest) bij het project '*Opgewarmd Nederland*', de Natuurkalender en een zoekmachine (die kennelijk nog in ontwikkeling is) om in een groot aantal natuur- en milieusites te zoeken. De webrubrieken met de grootste potentie zijn de rubriek 'Onderwijs', met veel publicaties over effecten van klimaatsverandering, en de rubriek 'Actueel', die momenteel naar recente publicaties doorverwijst en bedoeld is om de website-bezoeker toegang te geven tot de meest recente (wetenschappelijke) inzichten in de gevolgen van klimaatsverandering.

Het is raadzaam het boek gedoseerd en hoofdstuk voor hoofdstuk te lezen. De hoeveelheid informatie die in tekst en figuren wordt aangeboden is vrij hoog en de behandelde items geven soms aanleiding tot sombere vooruitzichten. De toon van de inleiding en het slot van sommige bijdragen kan wat belerend overkomen.

Deze bezwaren vallen echter in het niet bij het prachtigs dat *Opgewarmd Nederland* te bieden heeft. Met deze uitgave wordt wetenschap genieten en wordt het drama dat zich momenteel in onze flora en fauna voltrekt een feest van herkenning, een feest voor de slecht verspreidende soorten helaas meer het karakter van een begrafenis heeft. Iedere Nederlander zou het boek moeten lezen en de documentaires moeten zien. De initiatiefnemer van het project, Rolf Roos, heeft met deze uitgave een grootse prestatie neergezet en ik hoop dat *Opgewarmd Nederland* het land uit zijn ontwetendheid doet ontwaken.

Hans Kruijer

Boekbespreking 3

M. Hermy & G. de Blust (red.), *Argus VZW*, Natuurpunt VZW en Uitgeverij Davidsfonds, Leuven, 2004, 451 pag., € 44,00, ISBN 90 5826 266 9. — Dit rijk geïllustreerde boek is de volledig vernieuwde, sterk uitgebreide heruitgave van het gelijknamige boek uit 1989. Het behandelt met bijdragen van 29 auteurs bijna alle aspecten van natuurbeheer in Vlaanderen.

Het boek wordt onderverdeeld in drie delen. Een inleidend overzicht gaat in op de (veranderde) maatschappelijke plaats van natuurbehoud en -beheer, de (veranderde) ecologische relaties van een natuurgebied met haar omgeving en de mogelijkheden van natuurontwikkeling om te komen tot nieuwe natuur. Het grootste deel van het boek wordt ingenomen door een overzicht van belangrijkste ecosystemen (stromend water, moeras/stagnant water, graslanden/ruigten, heiden, duinen en bossen) met vele aspecten van het actuele natuurbeheer. Het derde deel van het boek zoekt naar een geïntegreerde aanpak van natuurbeheer en pleit voor een keurslijf van beheerplanning en -evaluatie.

De tekst wordt begeleid door vele prachtige foto's van Marc Sloopmaekers en illustratieve resultaten uit onderzoek in tabel en figuur. Ook zijn er diverse intermezzo's waarin aspecten (onder andere distels en natuurontwikkeling, zaadvoorraad) onder de loep worden genomen.

Hoewel het boek is geschreven voor Vlaanderen, komen op vele plaatsen voorbeelden uit de Nederlandse praktijk aan de orde. Natuurlijk ontbreken hier en daar specifiek voor Nederland spelende accenten (bijvoorbeeld begreppeling van blauwgraslanden). De meest belangrijke aspecten komen echter uitgebreid aan bod, inclusief discussies rondom het inzetten van begrazing met gedomesticeerde dieren. De auteurs schetsen hier een genuanceerd beeld en erkennen dat de invloed van begrazing op de biodiversiteit moeilijk te voorspellen is en dat begrazing niet altijd voor alle soorten goed uitpakt. Ze bevelen aan om naast het duidelijk formuleren van beheersdoelen vooral door beheerevaluatie te laten bepalen in hoeverre en in welke vorm begrazing als beheersvorm geschikt is.

Relatief onderbelicht is het beheer van kleine landschapselementen, zoals poelen, sloten, houtwallen en heggen. Expliciete cultuurelementen zoals akkers en muren ontbreken zelfs geheel.

Al met al verplichte kost voor een ieder die betrokken is bij natuurbeheer in Vlaanderen en Nederland.

Baudewijn Odé